

Kırılgan Beşli Ülkelerinde Yolsuzluğun Ekonomik Büyüme Üzerindeki Rolü: Bir İnceleme

Çetin İZGİ¹ Burak UĞUR²

¹ Sorumlu Yazar,
Öğr. Gör., Iğdır Üniversitesi, Iğdır
Meslek Yüksek Okulu
cetin.izgi@igdir.edu.tr

² Dr. Öğretim Üyesi., Kahramanmaraş
Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF,
İktisat Bölümü
burakugur89@hotmail.com

Öz

Yolsuzluk hem gelişmekte olan hem de az gelişmiş ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınmanın önünde ciddi bir engel olarak kabul edilmektedir. Ekonomi literatüründe, yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair iki farklı paradigma ortaya çıkmaktadır. Ahlaki perspektifin taraftarları yolsuzluğun ekonomik büyümeyi engelleyeceğini iddia ederken, revizyonistler yolsuzluğun potansiyel olarak ekonomik büyümeyi teşvik edebileceğini savunmaktadır. Ampirik çalışmalar ağırlıklı olarak yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu göstermiştir, ancak artan yolsuzluk seviyelerinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu ya da nötr etkiler yaratabileceğini gösteren bulgular da mevcuttur. Kırılgan Beşli ülkelerinin karşılaştığı önemli yolsuzluk sorunlarıyla birlikte 2008 küresel krizinden bu yana ekonomik büyümede süregelen belirsizlikler, yolsuzluğun bu ülkelerde ekonomik büyüme üzerindeki uzun vadeli etkisinin anlaşılması zorunluluğunu doğurmaktadır. Çalışma, 2012-2021 döneminde Kırılgan Beşli ülkelerinde yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel eşbütünleşme yöntemini kullanarak araştırmaktadır. Analiz sonuçları, yolsuzluğun Kırılgan Beşli ülkelerinde ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini göstermektedir. Bu bulgular, yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi değerlendiren 'ahlakçılar' yaklaşımıyla uyumludur. Bu bağlamda, yolsuzluğun azaltılmasının bu ülkelerin ekonomik büyüme performansını artırmak için önemli bir faktör olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Yolsuzluk, Kırılgan Beşli

Jel Kodları: C33, D73, F43

The Role of Corruption on Economic Growth in the Fragile Five Countries: A Review

Abstract

Corruption is widely recognized as a formidable obstacle to economic growth and development in both developing and less developed countries. Within the economic literature, two distinct paradigms emerge concerning the relationship between corruption and economic growth. Adherents of a moral perspective contend that corruption will impede economic growth, while revisionists argue that corruption could potentially stimulate economic growth. Empirical studies have predominantly demonstrated a negative impact of corruption on economic growth, yet there exist findings suggesting that increasing levels of corruption may yield either positive or neutral effects on economic growth. The ongoing uncertainties in economic growth since the 2008 global crisis, coupled with the substantial corruption challenges faced by the Fragile Five countries, emphasize the imperative of discerning the long-term impact of corruption on economic growth in these nations. Our study evaluates the impact of corruption on economic growth in the Fragile Five countries during the period 2012-2021 using the panel cointegration method. The analysis results indicate that corruption negatively affects economic growth in the Fragile Five nations. These findings align with the 'moralists' approach, which assesses the relationship between corruption and economic growth. In this context, it is concluded that reducing corruption is a crucial factor for enhancing the economic growth performance of these countries.

Keywords: Economic Growth, Corruption, Fragile Five

Jel Codes: C33, D73, F43

Atıf/Cite as: İzgi, Ç., Uğur, B. (2024). Kırılgan Beşli Ülkelerinde Yolsuzluğun Ekonomik Büyüme Üzerindeki Rolü: Bir İnceleme. Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 5(1), 1-14.

GİRİŞ

Dünya Bankası'na göre yolsuzluk, bireylerin veya grupların kamu gücünü şahsi çıkarları namına kötüye kullanması olarak yorumlanmaktadır. Bu tanım günümüzde kamusal düzlemde en net şekilde kabul görmektedir ve yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Dünya Bankası'nın bu tanımından yola çıkarak yolsuzluk vasıtasıyla kamu gücünün istismar edilerek kamusal çıkarların ikinci plana itildiği söylenebilir (Hamilton ve Hammer, 2018:9).

Yolsuzluk genel olarak kamu ile ilişkilendirilse de Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Anlaşması'nda yolsuzluk, "emanet edilmiş yetkinin, kamu ve özel çıkarları olumsuz yönde etkileyecek şekilde kötüye kullanımı" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, yolsuzluğun sadece kamu sektöründe değil, aynı zamanda özel sektörde de çıkarların kötüye kullanılması şeklinde gerçekleşebileceğini ifade etmektedir (Özbaran, 2003:18). Buna göre, yolsuzluğun yalnızca kamunun taraf olduğu durumlarda sınırlı kalmayıp, özel sektörün de taraf olabileceği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu sözleşme diğer maddelerinde yolsuzlukla mücadelede hem devletlerin hem de uluslararası kuruluşlar ile birlikte özel sektöründe iş birliği içerisinde hareket etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yapılan açıklamalara paralel bir şekilde Uluslararası Şeffaflık Örgütü birçok ülkede özel sektörün kamu sektöründen büyük olduğuna atıfta bulunarak günümüzde yolsuzluğun özel sektörün problemi haline geldiğini ifade etmektedir (www.seffaflik.org).

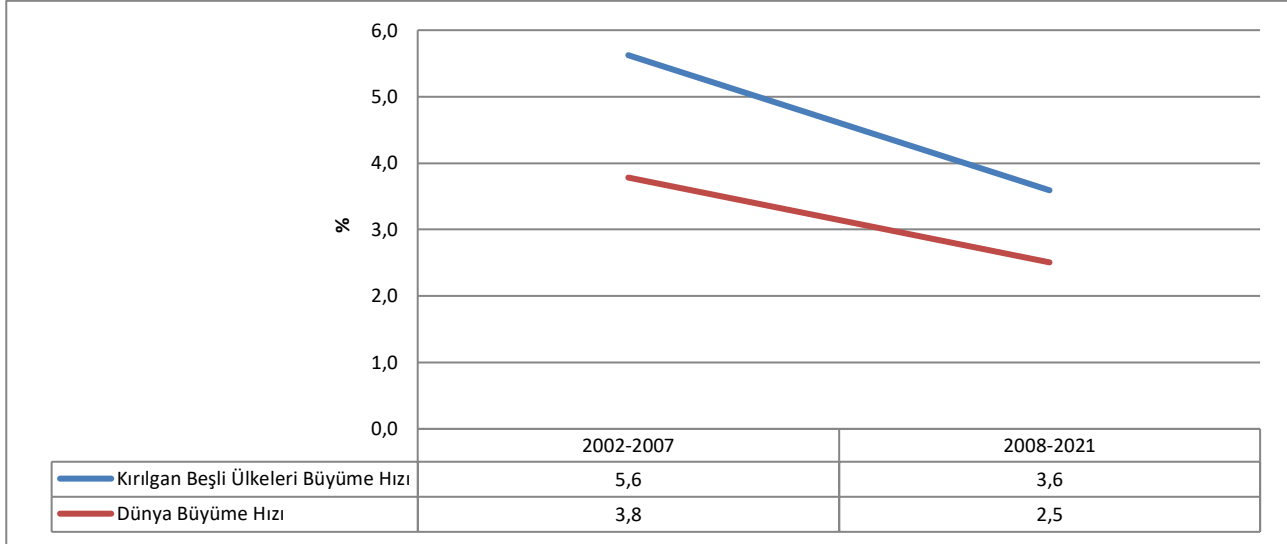
Yolsuzluk gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ekonomilerde büyüme ve kalkınmanın önünde engellerden biri olarak görülmektedir. Ekonomik kalkınma ve sosyal refah kalitesinin artırılması için bu engelin aşılması gerekmektedir. Aynı zamanda yolsuzluk bu ülkelerde kurumlara olan güveni de olumsuz etkilemekte ve kurumsal başarısızlıkların nedenlerinden biri olarak görülmektedir (Alazraq, 2021:4-5). Bu probleme çözüm bulabilmek için birçok çalışma yapılmıştır ve bu çerçevede Klitgaard (1988) yolsuzlukla mücadeleyi denklem (1) gösterildiği gibi ifade etmektedir.

$$\text{Yolsuzluk} = \text{Tekel} + \text{İsteğe göre karar verme (Keyfilik)} - \text{Hesap verebilirlik (Şeffaflık)} \quad (1)$$

Bu denklem göz önünde bulundurularak birçok ülke yolsuzluğun önüne geçmek ve azaltmak için farklı yöntemler kullanmışlardır. Bu doğrultuda 31 Ekim 2003 tarihinde Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Anlaşması (UNCAC) kabul edilmiştir ve bu anlaşma 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye de dâhil olmak üzere 2018 yılı sonu itibarıyla sözleşmeye 186 ülke taraftır (www.diabgm.adalet.gov.tr).

İktisat literatüründe yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasında birbiriyle zıt iki yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ahlakçılar olarak adlandırılan yolsuzluğun ekonomik büyümeyi azaltacağını savunan yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, yolsuzluk kamu yatırımlarının etkinliğini azaltarak, mevcut altyapı kaynaklarının kalitesinin zarar görmesine neden olarak, üretim harcamaları kamunun ihtiyacı olan alanlardan dışlayarak mali gelirlerin azalmasına ve devletin kaynaklarının yanlış dağıtılmasına yol açarak ekonomik büyümeyi azaltmaktadır. Diğer yaklaşım ise, revizyonistler olarak adlandırılan yolsuzluğun ekonomik büyümeyi arttıracığını savunan yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, yolsuzluk bürokratik engelleri ve kurumlardaki işlejin gecikme faktörünü bertaraf ederek büyümeyi olumlu etkilemektedir (Altunç ve Yıldırım, 2017:17; Kutluay Tutar vd., 2022:265).

Kırılgan Beşli terimi, Amerika merkezli yatırım bankası Morgan Stanley'in 2013 tarihli "küresel görünüm raporu"nda ortaya atılmıştır. Terim, ABD Merkez Bankası'nın parasal genişlemeyi azaltma kararının ardından ortaya çıkmıştır. Kırılgan Beşli olarak nitelendirilen ülkeler Hindistan, Brezilya, Endonezya, Türkiye ve Güney Afrika'dır. Sayılan ülkelerin bu kategoride yer almasının sebebi, güçlü cari dengesizlik, yüksek enflasyon ve dengesiz büyüme hızları nedeniyle parasal genişlemenin azalmasından olumsuz etkilenebilecek olmaları ve ulusal paralarında önemli ölçüde değer kaybının beklenmesidir (Kırca ve Canbay, 2020: 132).

ŞEKİL 1 Kırılgan Beşli Ülkelerinde ve Dünya’da Büyüme Oranları (2002-2021, %)

Kaynak: World Bank, 2023, www.worldbank.org

Şekil 1’de, 2002-2021 dönemine ilişkin olarak, küresel düzeyde ve Kırılgan Beşli ülkeler grubunda ortalama büyüme oranları sunulmuştur¹. Dünya ekonomisi 2002-2007 yılları arasında gelişmiş ülkelerde yaşanan genişlemeci para politikası, gelişmekte olan ekonomilerdeki hızlı büyüme süreci ve dünya ticaretinde yaşanan genişlemelerle kayda değer bir büyüme yaşamıştır. Kırılgan Beşli ekonomileri, 2002-2007 arasında dünya ekonomisiyle paralel bir şekilde ivme kazanan büyüme dönemine girmiş ve 2008 küresel krizine kadar ortalama %5,6 büyüme kaydetmiştir. Ancak, 2008’den sonra Kırılgan Beşli ülkeleri de dünya ile uyumlu olarak daha yavaş bir büyüme sürecine girmiştir. Bu durumun ana sebebi, ABD’deki "küresel finans krizi ve Avrupa’daki borç krizi"nin, Kırılgan Beşli ülkelerini riskli varlıklar, ticaret, güven ve kredi kanalları üzerinden etkilemiş olmasıdır. Son yıllarda küresel krizin etkilerinin azalmasına rağmen, gelişmiş ekonomilerin merkez bankalarının benimsediği sıkı para politikaları, artan jeostratejik riskler, ekonomik volatilitenin yükselmesi, Çin’deki politika değişikliklerinin yol açtığı büyüme yavaşlaması, İngiltere’nin AB’den ayrılma süreci ve uluslararası ticaretteki korumacılığın belirgin bir şekilde artması gibi etkenler, dünya ekonomilerinin büyüme hızının düşük seyretmesine yol açmıştır (TİM, 2019: 30-31). Ayrıca 2019 yılında Çin’de başlayan ve dünyaya yayılan salgına yönelik alınan tedbirler, tedarik zincirlerinde aksatma ve arz kısıtlamaları yaratarak tüm dünya ekonomilerinde büyümenin düşmesine neden olmaktadır (TCMB, 2022: 2).

Yolsuzluk değişkeninin ölçümü genellikle Dünya Bankası tarafından yayınlanan Yolsuzluk Kontrolü Endeksi, Uluslararası Risk Danışmanlığı tarafından yayınlanan Yolsuzluk

Endeksi ve Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından ortaya konulan Yolsuzluk Algısı Endeksi ile yapılmaktadır (Beşel ve Savaşan, 2014: 74). Çalışmada, yolsuzluğu temsilen Yolsuzluk Algısı Endeksi kullanılmıştır. Bu endeks, sıfır ila yüz aralığında bir değer almaktadır. Endeks değerinin yükselmesi, yolsuzlukların gerilediğini yansıtırken; endeks değerinin düşmesi yolsuzlukların arttığını ifade etmektedir. Endeksin 100 olması, ülkenin yolsuzluk açısından oldukça sorunsuz olduğunu, 0 olması ise yolsuzluğun çok yüksek olduğunu ifade ederken; endekste 50’nin altında bir puan ülkenin ciddi yolsuzluk sorunları ile karşı karşıya olduğuna işaret etmektedir (<https://www.transparency.org>).

Şekil 2’de, Kırılgan Beşli ülkelerinde ülkeler bazında yolsuzluk algısı endeksi gösterilmektedir. Bu ülkelerden Brezilya ve Türkiye’de zaman içerisinde yolsuzluk algısı endeksinin düştüğü, bir başka ifadeyle yolsuzlukların arttığı görülmektedir. Hindistan ve Endonezya’da ise zaman içerisinde yolsuzluk algısı endeksinin arttığı, bir başka ifadeyle yolsuzlukların düştüğü görülmektedir. Güney Afrika ekonomisinde ise yolsuzluk algı endeksinin zaman içerisinde önemli oranda değişmediği anlaşılmaktadır. Kırılgan Beşli ülkelerinde yolsuzluk algı endeksinin ise zaman içerisinde ortalama olarak düştüğü, bir başka deyişle yolsuzlukların arttığı belirtilmektedir.

Ayrıca Kırılgan Beşli ülkelerinde endekslerin 50’nin altında olması ve ülkelerin ülke sıralamalarında 180 ülke arasında 70 (Güney Afrika) ve 96’ncı (Brezilya, Türkiye ve Endonezya) sıra aralıklarda yer almaları, bu ülkelerde yolsuzlukların birçok ülkeye kıyasla yüksek olduğunu göstermektedir. 2021 yılı itibarıyla Danimarka, Yeni Zelanda ve

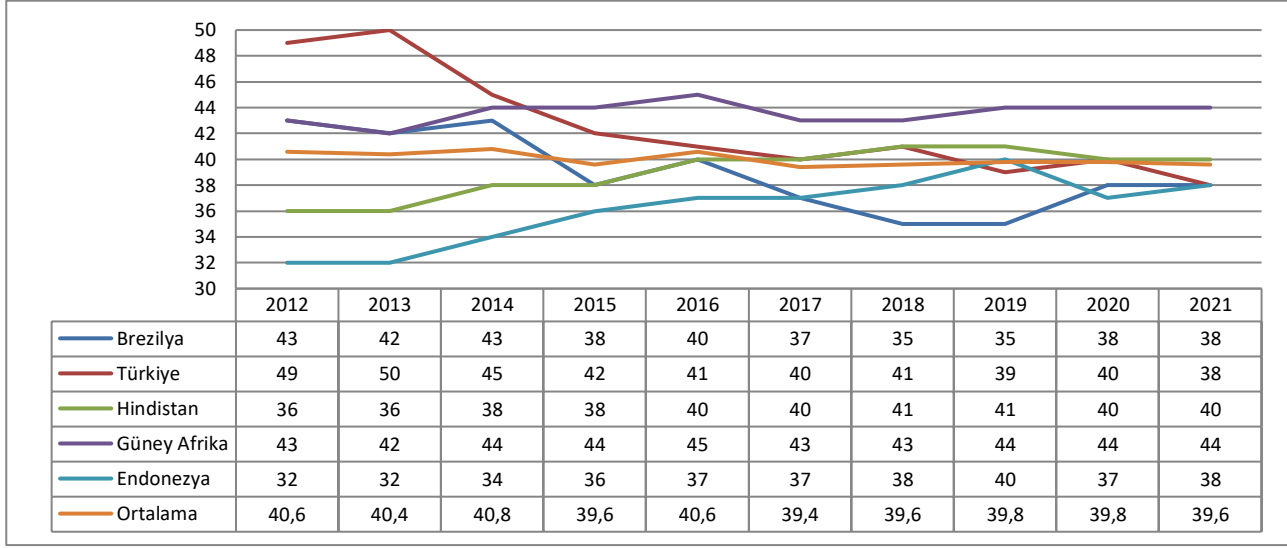
¹ Bu sınıflandırma, Dünya ekonomisi ve Kırılgan Beşli ülkelerinin büyümesini daha etkili bir şekilde analiz edebilmek amacıyla 2002-2007

dönemindeki küresel ekonominin hızlı büyümesi ile 2008 küresel krizi sonrası dönem olan 2008-2021 arasında yapılmıştır.

Finlandiya 88 puanla yolsuzluğun en düşük olduğu ülkeler iken; Suriye, Somali ve Güney Sudan 13 ve 11 puanla

yolsuzluğun en yüksek olduğu ülkelerdir (<https://www.transparency.org>).

ŞEKİL 2 Kırılgan Beşli Ülkelerinde Yolsuzluk Algısı Endeksi (2012-2021, Puan)

Kaynak: Uluslararası Şeffaflık Örgütü, 2023, www.transparency.org

2008 küresel krizinden sonra ekonomik büyümede devam eden istikrarsızlıklar ve Kırılgan Beşli ülkelerindeki önemli yolsuzluk sorunlarının günümüzde hala devam etmesi, bu ülkelerde yolsuzluğun iktisadi büyüme üzerindeki uzun vadeli etkisinin anlaşılmasını kritik hale getirmiştir.

Bu çalışmanın temel hedefi, Kırılgan Beşli ülkelerinde 2012-2021 dönemi boyunca yolsuzluğun iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu ülke grubunu ele alan çalışma sayısının oldukça sınırlı olması ve güncel zaman döneminden dolayı araştırma diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir. Çalışmada, başlangıçta literatür taramasına odaklanılmakta, teorik çerçeve sunularak ekonometrik yöntem detaylandırılmaktadır. Daha sonra, ampirik analiz ve elde edilen bulgular ayrıntılı bir şekilde sunulmaktadır. Son olarak, çalışmanın değerlendirmeleri ve politika fikirlerine yer verilmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Yolsuzluğun iktisadi büyüme üzerindeki etkisi üzerine yapılan araştırmalar Tablo 1'de özetlenmiştir. Literatür incelemesi, yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin genellikle panel veri ve zaman serisi analizleri aracılığıyla değerlendirildiğini göstermektedir. Yapılan ampirik çalışmaların büyük bir bölümünde, yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip

olduğu sonucuna varılmıştır (Mo (2001); Ghalwash (2014); Kaplan ve Akçoraoğlu (2017); Esener ve İpek (2018); da Costa Vieira (2018); Odabaşı ve Yarıkan (2019); Alfada (2019); Afonso ve Rodrigues (2021); Nguyen ve Duong (2021); Alazraq (2021); Ağırkaya ve Akyol (2022)). Ancak bu etkinin anlamsız ve pozitif olduğu yönünde tespitlerde bulunmaktadır (Karagöz ve Karagöz (2010); Beşel ve Savaşan (2014); Eren ve Künü (2015); Huang (2016); Erdoğan (2020); Demirgil ve Birol (2020); Ighodaro ve Igbinedion (2020); Karagöz (2021); Süleymanlı ve Sungur (2023)). Araştırmalarda, değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı veya yokluğu, tercih edilen iktisadi büyüme serisi (GSYİH, GSYİH değişimi ve fert başına GSYİH gibi), yolsuzluk serisine (yolsuzluk endeksi, yolsuzluk algısı endeksi ve yolsuzluk kontrolü endeksi gibi), modellere (kübik, karesel, logaritmik, log-lineer vb.), ülkelere ve incelenen döneme göre farklılık göstermektedir. Tablo 1'den görüldüğü üzere, yolsuzluğun iktisadi büyüme üzerine etkisine yönelik Kırılgan Beşli ülke grubunu ele alan çalışma sayısının oldukça sınırlı olduğu ve ele alan çalışmanın da panelin geneli olarak incelemediği, ülkeler bazında incelediği görülmektedir. Bu noktada, çalışma, yatay kesit bağımlılığı altında ele alınan güncel zaman aralığı, mevcut olan modern dinamik panel veri metotları ve seçilen ülke grubu bakımından, mevcut literatürde benzer bir araştırmanın sınırlı olarak bulunmasıyla diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

TABLO 1 Yolsuzluğun Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisine Yönelik Ampirik Çalışmalar

Yazar(lar)	Dönem ve Ülkeler	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Mo (2001)	1960-1996 54 Ülke	İki Aşamalı En Küçük Kareler	Kişi Başına GSYİH, Toplam Nüfus, Yolsuzluk Endeksi, Siyasal Haklar Endeksi, Siyasal İstikrarsızlık, Ortalama Okullaşma Yılı, Yurt İçi Yatırım/GSYİH ve Kamu Yatırımı/GSYİH	Yolsuzluk artışları ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.
Karagöz ve Karagöz (2010)	1980-2005 Türkiye	Granger Nedensellik	GSYİH, Yolsuzluk Endeksi ve Hükümetin Genel Yatırım Harcamaları	Yolsuzluğun iktisadi büyüme üzerinde etkisi bulunamamıştır.
Beşel ve Savaşan (2014)	1985: 1-2012: 11 Türkiye	Gregory-Hansen Eşbütünlüme ve Toda-Yamamoto Nedensellik	Sanayi Üretim Endeksi ve Yolsuzluk Endeksi	Yolsuzluğun iktisadi büyüme üzerinde etkisi bulunamamıştır.
Ghalwash (2014)	1990-2012 Mısır	Genelleştirilmiş Momentler (GMM)	Kişi Başına GSYİH, Yatırım, Beşeri Sermaye, Hükümet Harcaması, Dışa Açıklık, Siyasi İstikrarsızlık, Doğrudan Yabancı Yatırım ve Yolsuzluk Endeksi	Yolsuzluk artışları ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.
Eren ve Künü (2015)	2002-2016 E-7 Ülkeleri (Rusya, Çin, Hindistan, Endonezya, Brezilya, Meksika ve Türkiye)	Panel Eşbütünlüme Analizi	Kişi Başına Gelir, Brüt Sabit Sermaye Oluşumu ve Yolsuzluk Algısı Endeksi	Yolsuzluğun iktisadi büyüme üzerinde etkisi bulunamamıştır.
Huang (2016)	1997-2013 13 Asya Pasifik Ülkesi	Panel Nedensellik Analizi	Ekonomik Büyüme (GSYİH Değişimi), Yolsuzluk Algısı Endeksi ve Ekonomik Özgürlük	Yolsuzluğun iktisadi büyüme üzerinde etkisi genel olarak bulunamamıştır.
Kaplan ve Akçoraoğlu (2017)	1984-2012 29 OECD Ülkesi	(GMM)	GSYİH Büyüme Hızı, Siyasal İstikrar, Enflasyon, Beşeri Sermaye, Dışa Açıklık Oranı, Nüfusun Büyüme Hızı, Yatırım/GSYİH ve Yolsuzluk Endeksi	Yolsuzluk artışları ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.
Esener ve İpek (2018)	1999-2014 33 Üst ve Orta Gelirli Ülke	Panel Eşbütünlüme Analizi	Ekonomik Büyüme (Fert Başına GSYİH Değişimi), Hükümetin Nihai Tüketim Harcaması/GSYİH, Riskler, Nüfusun Büyüme Hızı, Dışa Açıklık Oranı ve Yolsuzluk Endeksi	Yolsuzluk artışları ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.
Da Costa Vieira (2018)	1995-2017 174 Ülke	Panel Veri Analizi	GSYİH Büyüme Hızı, Nüfusun Büyüme Hızı, Gayri Safi Sermaye Oluşumu/GSYİH ve Yolsuzluk Algısı Endeksi	Yolsuzluk artışları ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.
Odabaşı ve Yarıkan (2019)	2003-2017 Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü (Türkiye, Arnavutluk, Azerbaycan, Moldova, Rusya, Bulgaristan, Romanya, Ermenistan, Ukrayna, Gürcistan ve Yunanistan)	Panel Eşbütünlüme Analizi	Ekonomik Büyüme (GSYİH Değişimi), Yolsuzluk Algısı Endeksi, Brüt Sermaye Yatırımları/GSYİH, Nüfus Artış Oranı ve Geçmiş Dönem Yurt İçi Hâsılları	Yolsuzluk artışları ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.
Alfada (2019)	2004-2015 Endonezya'nın 34 Bölgesi	İki Aşamalı En Küçük Kareler	Bölgesel Kişi Başına GSYİH Büyüme Hızı, Yolsuzluk Sayısı, Hükümetin Tüketim Harcaması, Hükümetin Yatırım Harcaması ve Brüt Sermaye Yatırımları/Bölgesel GSYİH	Yolsuzluk artışları ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.

Yazar(lar)	Dönem ve Ülkeler	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Demirgil ve Birol (2020)	2002-2018 N11 Ülkeleri (Meksika, Güney Kore, Bangladeş, Vietnam, Mısır, Endonezya, Nijerya, İran Filipinler, Pakistan ve Türkiye)	Panel Eşbütünlüşme Analizi	GSYİH, Yolsuzluk Kontrolü Endeksi, Reel Gayri Safi Sermaye Oluşumu ve Toplam İş Gücü Sayısı	Yolsuzluğun iktisadi büyümeye etkisi pozitifdir.
Erdoğan (2020)	1995-2018 Türkiye	ARDL Sınır	Kişi Başına GSYİH, Yolsuzluk Algısı Endeksi, Gayrisafi Sermaye Oluşumu, Kişi Başı Hane Halkı Tüketim Harcaması, Enflasyon ve Ticari Açıklık Oranı	Yolsuzluğun iktisadi büyüme üzerinde etkisi bulunamamıştır.
Ighodaro ve Igbinedion (2020)	2000-2018 15 Batı Afrika Ülkesi	Panel Eşbütünlüşme Analizi	GSYİH, Yolsuzluk Algısı Endeksi, İlk Okula Kayıtlı Öğrenci Sayısı, Resmi Yardımlar, İş Gücü, İşsizlik Oranı ve Doğrudan Yabancı Yatırım	Yolsuzluğun iktisadi büyümeye etkisi pozitifdir.
Karagöz (2021)	1996-2018 162 Ülke	Panel Veri Analizi	Fert Başına Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla, Yolsuzluk Endeksi, Yolsuzluk Endeksinin Gecikme Değerleri, Demokrasi Endeksi, Hukuk Üstünlüğü Etkisi, Yatırım, Doğurganlık, Kamu Harcaması/GSYİH ve Enflasyon	Yolsuzluğun iktisadi büyümeye etkisi pozitifdir.
Afonso ve Rodrigues (2021)	2012-2019 48 Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomi	Panel Veri Analizi	Kişi Başına GSYİH, Yolsuzluk Algısı Endeksi, Gayrisafi Sermaye Oluşumu ve Toplam İş Gücü Sayısı	Yolsuzluk artışları ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.
Nguyen ve Duong (2021)	1991-2017 BRICS Ülkeleri (Güney Afrika, Hindistan, Brezilya, Çin ve Rusya)	Lineer Bayesci Regresyon	Kişi Başına GSYİH, Kayıt Dışı Ekonomi, Yolsuzluk Kontrolü Endeksi, Kamu Harcaması, Dışa Açıklık Oranı, Doğrudan Yabancı Yatırım, Vergi Geliri ve Enflasyon	Yolsuzluk artışları ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.
Alazraq (2021)	2005-2017 18 MENA (Kuzey Afrika ve Orta Doğu) Ülkesi	Panel Veri Analizi	Kişi Başına GSYİH, Yolsuzluk Algısı Endeksi ve İşsizlik Oranı	Yolsuzluk artışları ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.
Ağırkaya ve Ak-yol (2022)	1995-2019 20 Gelişmekte Olan Ülke	Panel Eşbütünlüşme Analizi	Fert Başına Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla, Yolsuzluk Algısı Endeksi, Dışa Açıklık Oranı, İstihdam Oranı ve Makroekonomik İstikrarsızlık Endeksi	Yolsuzluk artışları ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.
Süleymanlı ve Sungur (2023)	1995-2019 Kırılğan Beşli Ülkeleri (Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye)	Panel Veri Analizi	Fert Başına Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla, Yolsuzluk Algısı Endeksi, Gini Katsayısı ve Brüt Sabit Sermaye Oluşumu	Sadece Endonezya'da yolsuzluk azalışları ekonomik büyümeyi azaltmaktadır. Diğer ülkelerde yolsuzluğun iktisadi büyüme üzerinde etkisi bulunamamıştır.

YOLSUZLUK KAVRAMI VE YOLSUZLUĞUN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİNE YÖNELİK TEORİK ÇERÇEVE

Yolsuzluk demokratik toplumlarda bireylerin ekonomik ve sosyal refah seviyelerini ölçmede önemli bir belirleyendir. Demokratik toplumlarda bireylerin veya grupların çıkarlarını ön planda tutma ve toplumun çıkarının aleyhinde kullanma gibi eylemleri söz konusu değildir. Bu durumun önüne geçen hem kanunlar yürürlükte hem de sağlam bir toplum bilinci bulunmaktadır (Saygın, 2022:3).

Yolsuzluk alanında araştırma yapan birçok araştırmacı olmasına rağmen yolsuzluk kavramı için hemfikir olunan standart bir tanım bulunmamaktadır. Yolsuzluk tanımı kültürel özellikler, sosyal değerler ve hukuk sistemi gibi birçok farklı etkenler üzerine inşa edilmiştir. Bu farklılıklar yolsuzluk kavramının bilinmeyen yönlerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Türk Dil Kurumu'nda (TDK) yolsuzluk sözcüğü, "Bir görevi, bir yetkiyi kötüye kullanma" şeklinde tasvir edilmektedir (<https://www.tdk.gov.tr>). İngilizcede "corruption", Latince "corruptionem" olarak geçmektedir. Birçok

dilde bu sözcük rüşvet verme, ahlaki olarak bozulma, yozlaşma ve yasa dışı eylem olarak nitelendirilmektedir. Yolsuzluk ahlaki açıdan bozgunluğa uğramış gerek birey gerekse toplum içerisinde sosyal, kültürel ve ekonomik sisteme zarar veren yaşa dışı bir faaliyet olarak görülmektedir (Gedikli, 2012:170). Literatürde yolsuzluk kavramı üzerine araştırma yapıldığında özellikle bireylerin ya da grupların kamuda güç sahibi olabilmek için yolsuzluğa başvurdukları görülmektedir. Bu bağlamda bir ülkede güç, zenginlik ve statü sahibi olabilmek için bireylerin kamu yararı adı altında özel kazançlar elde etmeleri şeklinde de yolsuzluk tanımlanmaktadır.

Yolsuzluk kavramının özellikleri ile ilgili birçok görüş bulunmaktadır. Yetki unsuru bakımından; yetkili kurumların kaidelerde usulsüzlük uygulaması, birey veya grupların kaidelere uymaması ve çıkar unsuru yolsuzluğun özelliklerindedir (Künü, 2018:285). Öte yandan yolsuzluğun iki gerçek veya tüzel kişinin etkileşimine ihtiyaç duyması, sadece yazılı bir evrak şeklinde değil sözlü bir akit ile olabileceği, bu eyleme teşebbüs edenlerin kanunları bertaraf etmek için hukukun boşluklarından faydalanarak yasaların arkasına sığınmaları gibi özellikleri de mevcuttur (Şimşek, 2001:98).

Bir probleme çözüm üretebilmek için onu ortaya çıkaran sebepleri incelemek gerekmektedir. Buna göre yolsuzlukla ilgili yapılan çalışmalarda en önemli alt başlık yolsuzluğu ortaya çıkaran nedenlerdir. Yolsuzluğun nedenlerini Dominic (2014) on temel faktör üzerinde değerlendirmektedir. Bunlar;

- Bireysel çıkarlar,
- Bireylerin ahlaki hassasiyetindeki azalma,
- Kamu veya özel sektörde çalışan bireylerin hizmet anlayışının eksikliği,
- Yolsuzluğa karşı duyarsız kültürel ortamlar,
- Şeffaflığın eksikliği gibi faktörler,
- Kanunlar ve yetersiz denetlemeler,
- Yavaş adı işlemler,
- Terfi ve atamalarda ahlaki ölçüt eksikliği,
- Yolsuzluk suçlamalarını önemsiz göstermek,
- Yolsuzluk suçlamalarına duyarsız kalmak

şeklinde sıralanmaktadır. Ayrıca yönetimden kaynaklı nedenler, ekonomik nedenler, sosyal ve kültürel nedenler ve hukuk sisteminden kaynaklı nedenler şeklinde de yolsuzluğun nedenleri sınıflandırılmaktadır.

Yolsuzluklar işleniş amacı, biçimi ve işleme yerine göre değişiklikler arz edebilmektedir. Bu eylemin en çok işleme yeri kamu olarak görülmekte iken işleniş biçimi bakımından bireyler, gruplar ve siyasiler tarafından doğrudan veya dolaylı olarak işlenmektedir (Türkdönmez, 2019:8). Bu bağlamda, yolsuzluk kavramı Tanzi (1998)

tarafından çeşitli sınıflara ayrılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre, yolsuzluk fenomeni çeşitli alt kategorilere ayrılmıştır, bunlar arasında bürokratik veya siyasi yolsuzluklar, maliyeti azaltma veya çıkar sağlama amaçlı yolsuzluklar, rüşvet önerenin veya istekte bulunanın işlediği yolsuzluklar, zorunlu veya gönüllü yolsuzluklar, merkezi hükümet veya mahalli yönetimlerde meydana gelen yolsuzluklar, keyfi yolsuzluklar ve nakit para ödemesi içeren ya da içermeyen yolsuzluklar bulunmaktadır.

Diğer yandan, yolsuzluk türleri ile ilişkili olarak birçok kavram ortaya çıkmaktadır. Bu kavramlar genel olarak ve literatürde yaygın olarak kabul edilen biçimde iki ana başlık altında gruplanmıştır. Bu başlıklar; doğrudan cezai yaptırımlara tabi tutulan yolsuzluk biçimleri ve dolaylı olarak cezai yaptırımlara tabi tutulan yolsuzluk biçimleridir (Ata, 2009: 74). Doğrudan cezai yaptırımlara tabi tutulan yolsuzluk türleri; rüşvet, zimmete geçirme, irtikap, kara para aklama, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal ve içeriden öğrenilen bilgilerin ticareti gibi suçlar olarak sıralanmaktadır. Cezai yaptırımlara maruz kalan dolaylı yolsuzluk türleri arasında ise, lobcilik, rant arayışı, oy ticareti ve kayırmacılık gibi suçlar bulunmaktadır. Ayrıca, rant kollama yolsuzluk suçu; özelleştirme, tekel yaratma, gümrük tarife ve kotalarında kısıtlama, sosyal yardımlarda yapılan yolsuzluklar gibi alt başlıklara ayrılmaktadır (TÜSİAD, 1995).

Çalışmanın konusu olan yolsuzluğun ekonomi ve büyüme üzerinde etkisi ile ilgili birçok araştırma mevcuttur. Literatürde yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasında iki zıt yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan biri yolsuzluğun büyümeyi olumsuz etkileyeceği diğeri ise bürokrasi engelini aşmak ve kurumlardaki işleyişin gecikme faktörünü bertaraf edeceği düşüncesiyle büyümeyi olumlu etkileyeceğine dair yaklaşımdır (Altunç ve Yıldırım, 2017:17). Ayrıca bu konuya ilişkin dikkat çekici olarak “ahlakçılar” ve “revizyonistler” şeklinde iki farklı görüş bulunmaktadır. Ahlakçılar, yolsuzluğun hiçbir neden arkasına saklanmadan kesinlikle kaldırılması yönünde düşünceleri savunurlarken; revizyonistler ise yolsuzluğu düzenin devamı açısından gerekli olduğunu ileri sürmektedirler. Revizyonistler yolsuzluğu ekonominin işlemesi için “tekerleğin içindeki yağ” şeklinde bir benzetme ile ifade ederken; ahlakçılar bu durumu ekonomik düzeni bozan bir faktör olarak tanımlamakta ve “tekerleğin içinde kum” şeklinde benzetmektedirler (Kutluay Tutar vd., 2022:265).

Yolsuzluğun ekonomik büyümeye ilişkin olumlu etkileri çerçevesinde Swaleheen ve Stansel (2007), 60 ülke için yapmış oldukları analiz sonucunda ekonomik özgürlüklerin yoğun yaşandığı ülkelerde yolsuzluğun büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna varmışlardır. Huang (2012), 10 Asya ülkesi için 1995-2010 dönemi Vektör Hata Düzeltme Modelinden yararlanarak yaptığı analiz

sonucunda yolsuzluğun iktisadi büyümeyi olumlu etkilediği bulgusuna varılmıştır. Powell (2010), çalışmasında bürokratik engellere takılmamak gibi sebeplerle yolsuzluğun büyümeyi artıracaklarını vurgularken aynı zamanda iktisadi özgürlüğün kısıtlı olduğu ülkelerde yolsuzluğun iktisadi büyümeyi olumlu etkileyeceği sonucuna ulaşmıştır. Ali vd. (2010), 1986-1996 dönem içerisinde 33 ülke için Panel Veri Analizi kullanarak yapmış oldukları çalışma sonucunda Asya ülkelerinde yolsuzluk ile büyüme arasında olumlu etki olduğunu, Asya ekonomisi olmayan ülkelerde ise yolsuzluk ve büyüme arasında bir ilişki olduğuna dair bulgu elde edilememiştir. İslam (2004), panel veri analizi kullanarak yapmış olduğu çalışma sonucunda yolsuzluğun iktisadi büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğunu saptamıştır.

Yolsuzluğun işlem maliyetlerini yükselterek ve karar alma süreçlerinde belirsizliği artırarak büyümenin önüne engel olduğunu savunan görüşler de bulunmaktadır (Karagöz ve Karagöz, 2010:8). Yolsuzluğun ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğine dair yapılan çalışmalar incelendiğinde Mauro (1995), 1980-1983 dönem içerisinde seçilmiş 70 ülke için yapmış olduğu analizi sonucunda yolsuzluğun yatırımları ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Jalles (2011), 1970-2005 döneminde 72 ülkenin verilerini kullanarak gelişmekte olan ülkelerin demokrasi ve yolsuzlukların büyüme- borçlanma ilişkisini incelemek için yapmış olduğu analiz sonucunda borç yönetiminin yolsuzluğun düşük olduğu ülkelerde daha başarılı olduğunu belirtmiştir. Hung Mo (2001), 1960-1985 dönemini kapsayan seçilmiş 54 ülke üzerinde En Küçük Kareler metodunu kullanarak yaptığı analiz neticesinde yolsuzluk seviyesinde %1' lik artış ekonomik büyüme oranını %0,72 oranında olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Yapılan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde yolsuzluk; kamu yatırımlarının etkinliğinin azalması, mevcut altyapı kaynaklarının kalitesinin zarar görmesi, üretim harcamalarının kamunun ihtiyacı olan alanlarda değerlendirilmeyerek mali gelirlerin azalması ve devletin kaynaklarının yanlış dağıtılması sonucu gerek ekonomik büyüme gerekse büyümenin kalitesi açısından negatif bir etki ortaya koymaktadır. Ayrıca kamunun ihtiyacı olan hizmetlerin aksine birey veya gruba yönelik belli bir kesimin nemalanacağı hizmetlere kaynak tahsisi verimliliğini azaltacağından büyümeyi de yavaşlatacaktır (Konat ve Arslan, 2020:1461).

EKONOMETRİK YÖNTEM

Ekonometrik analiz, beş aşamadan oluşan bir çalışma çerçevesine tabi tutulmuştur. İlk aşamada, yatay kesit

bağımlılığı değerlendirilmiş ve bu değerlendirme, Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen LM testi ile Pesaran (2004) tarafından oluşturulan CD ve CDLM testleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Breusch ve Pagan (1980) ile Pesaran (2004) tarafından önerilen test istatistikleri sırasıyla Denklem (2) ve (3)'te aşağıda açıklanan şekilde gösterilmiştir.

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2, \sim X^2 N(N-1)/2 \quad (2)$$

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right) \quad (3)$$

Yatay kesit bağımlılığının göz ardı edildiği çalışmalarda, geleneksel panel tahminleri aracılığıyla yapılan tahminler hatalı parametreler üretebilir. Bu sebeple yukarıda bahsedilen testlerin uygulanarak yatay kesit bağımlılığının araştırılması gerekmektedir (Chudik ve Pesaran, 2013: 2). Aynı zamanda, yatay kesit bağımlılığının incelenmesi hem değişkenler hem de model için çok önemlidir. Bu test "H0: Yatay kesit bağımlılığı yoktur" varsayımına dayanmaktadır. Eğer sıfır hipotezi reddedilemezse birinci reddedilirse ikinci kuşak panel birim kök testleri uygulanmalıdır (Baltagi, 2008: 284).

Daha sonraki aşamalarda, yatay kesit bağımlılığına izin veren ikinci nesil bir panel birim kök testi olan Hadri ve Kurozumi (2012) testi kullanılmıştır. Bu testin temel hipotezi "H0: Birim kök yoktur", alternatif hipotezi ise "H1: Birim kök vardır" şeklinde ifade edilmektedir (Hadri ve Kurozumi, 2012: 32). Analiz sonuçları H0 boş hipotezinin reddine yol açarsa, ilgili değişkenin en az bir ekonomide durağan olduğu belirtilir.

Üçüncü aşamada, modelin eğim katsayılarının homojenliği Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen homojenlik testi (Slope Homogeneity Test) ile incelenmiştir. Bu testin istatistiksel formülü Denklem (4)'te ifade edilmiştir.

$$\Delta = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \hat{\Sigma}_k}{\sqrt{2k(T-k-1)/T+1}} \right) \sim N(0,1) \quad (4)$$

Eğim katsayısının heterojen veya homojen olup olmadığını belirlemek, eşbütünleşme testinden önce gerçekleştirilmelidir. Homojenlik testi, küçük ve büyük örneklem için iki farklı test istatistiğini içermektedir; her iki durumda da H0 hipotezi eğim katsayısının homojen olduğunu sınavarak yapılmaktadır.

Dördüncü aşamada, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi, yatay kesit bağımlılığına izin veren Westerlund ve Edgerton (2007) tarafından geliştirilen LM Bootstrap eşbütünleşme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bu test, McCoskey ve Kao (1998) tarafından öne sürülen Lagrange çarpanı (LM) testine dayanmaktadır. Test istatistiğinin prosedürü Denklem (5)'te belirtilmiştir.

$$y_{it} = \alpha_i x'_{it} \beta_i + z_{it} \quad (5)$$

Vektör $w_{it} = (u_{it}, \Delta x'_{it})$ tahmin edici ile doğrusal bir süreci içermektedir. Bu durum Denklem (6)'da gösterilmektedir.

$$w_{it} = \sum_{j=0}^{\infty} \alpha_{ij} e_{it-j} \quad (6)$$

Testin temel hipotezi, "eşbütünleşme mevcuttur" şeklinde ifade edilmektedir. LM Bootstrap eşbütünleşme testi, bootstrap özelliğinden faydalanarak kesitler içinde ve arasında korelasyona dikkat etmektedir (Westerlund ve Edgerton, 2007: 187; Özcan ve Arı, 2014: 47).

Çalışmanın son bölümünde, serilerin uzun dönem katsayılarının belirlenmesi, Pesaran (2006) tarafından geliştirilen ve yatay kesit bağımlılığı ile heterojenliği barındıran Ortak İlişkili Etki (Common Correlated Effect - CCE) testi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu testte, Pesaran (2006) tarafından önerildiği üzere, Ortak İlişkili Etkiler Ortalama Grup Tahmincisi (CCEMG) ve bireysel CCE tahmincilerinin aritmetik ortalaması hesaplanarak iki farklı tahminci elde edilmiştir. Testin uygulama süreci, Denklem (7) ve (8)'de özetlenen ayrıntılı prosedüre bağlı kalmıştır.

$$\hat{b}_{CCEMG} = \left(\frac{1}{N}\right) \sum_{i=1}^N \hat{b}_i \quad (7)$$

$$\hat{b}_{CCEMG} = \left(\sum_{i=1}^N \theta_i X'_i \bar{M}_w X_i\right)^{-1} \sum_{i=1}^N \theta_i X'_i \bar{M}_w y_i \quad (8)$$

Testin hipotezi "Katsayılar istatistiksel olarak anlamsızdır" şeklindedir.

VERİ SETİ VE EKONOMETRİK TAHMİNLERİN BULGULARI

Veri Seti

Panel eşbütünleşme analizi kullanılan bu çalışmada, Kırılgan Beşli ekonomilerinde yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, 2012-2021 yılları arasında incelenmiştir. Tahmin edilecek modelin oluşturulmasında temel olarak Nguyen ve Duong'un (2021) çalışması ile Ağırkaya ve Ak-yol'un (2022) çalışması esas alınmıştır. Analizde ekonomik büyümeyi ölçmek amacıyla GSYİH, yolsuzluğu değerlendirmek için ise yolsuzluk algısı endeksi kullanılmıştır. Ayrıca, kontrol değişkeni olarak mal ve hizmet ihracatı modelde yer almaktadır.

GSYİH ve mal ve hizmet ihracatı verileri Dünya Bankasından (WDI), yolsuzluk algısı endeksi ise Uluslararası

Şeffaflık Örgütü veri tabanından ulaşılmıştır (Tablo 2). Analiz yılları, yolsuzluk algısı verisinin 20122 yılından sonra başlamasından dolayı 2012-2021 dönemi tercih edilmiştir.

TABLO 2 Değişkenlere Ait Açıklamalar

Değişken	Açıklama	Kaynak
LGDP	Logaritmik Reel Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (2015 fiyatları, yıllık, ABD \$)	Dünya Bankası, WDI
LYOL	Logaritmik Yolsuzluk Algısı Endeksi	Uluslararası Şeffaflık Örgütü
LİHRC	Logaritmik Mal ve Hizmet ihracatı (2015 fiyatları, yıllık, ABD \$)	Dünya Bankası, WDI

Çalışmada geliştirilen model, değişkenlerin logaritmik dönüşümleri ile Denklem 9' da ifade edilmiştir:

$$LGDP_{it} = \beta_0 + \beta_1 LYOL_{it} + \beta_2 LİHRC_{it} + \epsilon_{it} \quad (9)$$

İnceleme kapsamında değerlendirilen ülkeler, Brezilya, Türkiye, Güney Afrika, Hindistan ve Endonezya'dan oluşan Kırılgan Beşli gruptur. Analizde beklenen sonuçlar şu şekilde öngörülmektedir (Karagöz ve Karagöz, 2010:8; Uğur ve Dalli, 2021: 7):

- Yolsuzluğun kamu yatırımlarının etkinliğini azaltması, mevcut altyapı kaynaklarının kalitesinin zarar görmesi, üretim harcamalarının kamunun ihtiyacı olan alanlarda değerlendirilmeyerek mali gelirlerin azalması ve devletin kaynaklarının yanlış dağıtılmasına yol açarak ekonomik büyümeyi azalttığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda yolsuzluk algısı endeksi arttıkça (yolsuzluk azaldıkça) büyümenin artması ve söz konusu parametrenin $\beta_1 > 0$ biçiminde olması beklenmektedir.
- İhracat, kaynak dağılımındaki etkinliği sağlayarak, piyasa hacmini genişleterek ve teknolojinin gelişmesini sağlayarak ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Dolayısıyla "parametrenin $\beta_2 > 0$ şeklinde" olması beklenmektedir.

Ekonometrik Tahmin Sonuçları

Değişkenler arasında ve modele ilişkin kesitler arası bağımlılığı sınamak amacıyla, Breusch ve Pagan (1980) LM testi ile Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD ve CDLM testleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, Tablo 3'te ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur.

² Yolsuzluk algısı endeksi verisi 2012 yılı öncesi 0-10 aralığında değer almaktadır. Literatürde bazı çalışmalar yolsuzluk algısı endeksi için 2012 yılı öncesi verileri 100 ile çarparak kullandığı görülmüştür.

rağmen, bu tip bir hesaplama doğruyu yansıtmayabilecektir. Bu bağlamda bu çalışmada, yolsuzluk algısı endeksi Afonso ve Rodrigues (2021)'in çalışmasında olduğu gibi 2012 yılından başlatılmaktadır.

TABLO 3 Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Bulguları

Testler	LGDP		LYOL		LİHRC	
	İst-Değeri	p-Değeri	İst-Değeri	p-Değeri	İst-Değeri	p-Değeri
CD _{lm1} (BP,1980)	26.756***	0.003	35.341***	0.000	23.275**	0.010
CD _{lm2} (Pesaran, 2004)	3.747***	0.000	5.666***	0.000	2.968***	0.001
CD _{lm3} (Pesaran, 2004)	-1.142	0.127	-1.380*	0.084	-1.874**	0.030
Eşbütünleşme Modeli						
	İst-Değeri		p-Değeri			
CD _{lm1} (BP,1980)	17.747*		0.059			
CD _{lm2} (Pesaran, 2004)	1.732**		0.042			
CD _{lm3} (Pesaran, 2004)	2.211**		0.014			
***, ** ve * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı belirtmektedir.						

Tablo 3'te sunulan sonuçlara göre, ekonomik büyüme, yolsuzluk ve ihracat değişkenlerini içeren eşbütünleşme denklemi bağlamında sıfır hipotezi (H₀) %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde reddedilmiştir. Yatay kesit bağımlılığına ilişkin sonuçlar, bir ülkede meydana gelen makro-ekonomik bir şokun diğer ekonomileri etkileyebileceğini göstermektedir. Analiz bulguları, ikinci nesil panel birim kök ve ikinci nesil eşbütünleşme testlerinin kullanılabilirliğini işaret etmektedir (Hadri ve Kurozumi, 2012: 31; Westerlund ve Edgerton, 2007: 186; Bayrakdar ve Soyyigit, 2020: 52-53).

Hadri ve Kurozumi (2012) tarafından geliştirilen, aynı adı taşıyan Hadri-Kurozumi testi yatay kesit bağımlılığını hesaba katan ikinci nesil birim kök testlerinden biridir. Bu test, değişkenlerin seviyede birim köke sahip olup olmadığını değerlendirir. Bu teste ilişkin elde edilen bulgular Tablo 4'te detaylı bir şekilde sunulmuştur.

TABLO 4 Hadri Kurozumi Panel Birim Kök Testi

	Seviyede	
	Sabitli	Sabit ve Trendli
ZA_spac	225*** (0.000)	669*** (0.000)
ZA_la	-8.316*** (0.000)	-8.316 *** (0.000)

Not: Parantez içerisindeki değerler olasılık değerlerini ifade etmektedir. *** H₀ hipotezi %1 anlam düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 4'teki verilere göre, tüm değişkenlerin durağan olma varsayımına dayalı olarak öne sürülen H₀ hipotezi, ZA_spac ve ZA_la test istatistikleri tarafından %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiş, bu da serilerin seviyede birim köke sahip olduklarına işaret etmektedir. Hadri-Kurozumi testi sonuçları kapsamında, değişkenlerin seviyede birim köke sahip olması eşbütünleşme testlerinin gerçekleştirilebileceğini ortaya koymaktadır (Westerlund ve Edgerton, 2007: 187; Kar vd., 2019: 43).

Eşbütünleşme testine geçmeden önce, belirlenen modeldeki eşbütünleşme katsayılarının homojenliğinin tespit

edilmesi büyük önem taşımaktadır. Uygulanan testin sonuçlarına göre eğim katsayılarının heterojen (ya da homojen) olduğu tespit edilirse eşbütünleşme testleri içerisinde heterojenliği (ya da homojenliği) barındıran yöntemler uygulanmaktadır (Polat, 2018: 514). Bu bağlamda Pesaran ve Yamagata (2008) testi olarak bilinen homojenlik testinin sonuçları Tablo 5'te kapsamlı bir şekilde sunulmuştur.

TABLO 5 Homojenite Test Sonuçları

Testler	Model	
	İst- Değeri	Prob-Değeri
Delta Tilde	5.081***	0.000
Delta Tilde _{adj}	6.370***	0.000
“***” %1 anlamlılık seviyesini belirtmektedir.”		

Tablo 5'teki bulgulara göre, modelin homojenliği varsayımına dayalı olarak öne sürülen H₀ hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir, bu da modelin heterojen olduğunu ifade etmektedir. Bu durum, yolsuzluk ve ihracattaki değişikliklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ülkeler arasında çeşitlilik gösterdiğini göstermektedir.

Ekonomik büyüme, yolsuzluk ve ihracat serilerinin modelde yatay kesit bağımlılığı ve heterojenliğe sahip olması, Westerlund ve Edgerton (2007) tarafından geliştirilen LM Bootstrap testinin uygulanmasına imkân tanımaktadır. Tablo 6'da, LM Bootstrap eşbütünleşme testinin sonuçları detaylı bir şekilde sunulmuştur.

TABLO 6 LM Bootstrap Test Sonuçları

	LM İstatistiği	Asimtotik p-değeri	Bootstrap p-değeri
LM _N ⁺	8.361	0.000	0.312
“Bootstrap olasılık değerleri 1000 tekrarlı dağılımdan sağlanmıştır. Öncül ve gecikme 1 olarak varsayılmıştır. Sabit ve trendli model alınmıştır”.			

Tablo 6'da elde edilen verilere göre, Kırılğan Beşli ekonomi grubunda yapılan hipotez testi sonuçlarına göre, "eşbütünleşme vardır" şeklindeki H₀ hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilememiştir. Bu durum, bootstrap

olasılık değerleri ile desteklenerek kesitler arası bağımlılığın göz önüne alındığını göstermektedir. Bu bağlamda, ekonomik büyüme, yolsuzluk ve ihracat serileri arasında uzun vadeli bir ilişkinin varlığına işaret edilmektedir.

Eşbütünleşme ilişkilerinin belirlenmesinin ardından, serilerin eşbütünleşme katsayıları Pesaran (2006)

tarafından geliştirilen Ortak İlişkili Etkiler (CCE) yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Bu yöntem yatay kesit bağımlılığına izin verir ve katsayılarda heterojenlik olduğunda uygundur. Tablo 7'de seriler için tahmin edilen eşbütünleşme katsayılarının detaylı bulguları sunulmaktadır.

TABLO 7 CCE Yöntemi Test Sonuçları

	LGDP=f(LYOL)			LGDP=f(LIHRC)		
	Katsayı	Std. Hata	p-değeri	Katsayı	Std. Hata	p-değeri
CCE	0.256**	0.118	0.030	-0.281	0.267	0.292
Ülkeler İlişkin Sonuçları						
Brezilya	-0.120	0.109	0.271	-1.110***	0.273	0.000
Türkiye	0.139	0.256	0.588	-0.580	0.473	0.221
Hindistan	0.579**	0.241	0.016	-0.284	0.191	0.138
Güney Afrika	0.294*	0.169	0.082	0.200***	0.059	0.001
Endonezya	0.391	0.397	0.326	0.367	0.346	0.289
“***” işareti %1 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir”.						

Tablo 7'de sunulan CCE eşbütünleşme tahmincisi testinin sonuçlarına göre, yolsuzluk katsayısı Kırılğan Beşli ekonomileri genelinde anlamlı bulunmuştur. Bu durum, Kırılğan Beşli ülkelerinde yolsuzluk algısı endeksindeki %1'lik bir artışın (yolsuzluktaki azalışın) ekonomik büyümede %0,26'lık bir artışa yol açtığı anlamına gelmektedir. Ülkeler bazında incelendiğinde, bulgular Güney Afrika ve Hindistan'da pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, Mukherjee ve Sah (2021) ile Nguyen ve Duong (2021) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir. Ancak Brezilya, Türkiye ve Endonezya için yolsuzluk algı endeksi ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu bulgular sırasıyla Lannes (2017), Karagöz ve Karagöz (2010) ve Eren ve Künu (2018) tarafından yapılan çalışmalarla tutarlıdır. Bu durum Brezilya, Türkiye ve Endonezya'da yolsuzluğun ekonomik büyümeyi etkilemediğini göstermektedir. Bu ülkelere ilişkin sonuçlar, yolsuzluğun ne "çarktaki yağ" ne de "çarktaki kum" olduğunu göstermektedir. Çalışmanın sonuçları, Kırılğan Beşli ülkelerini ülke bazında ele alan Süleymanlı ve Sungur (2023)'ün çalışmasının sonuçlarıyla Brezilya ve Türkiye ekonomileri açısından uyumludur. Ayrıca, Kırılğan Beşli ekonomilerinde ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin önemsiz olduğu istatistiksel olarak tespit edilmiştir.

SONUÇ

Çalışma, 2012-2021 dönemi boyunca Kırılğan Beşli ülkelerinde yolsuzluğun uzun vadeli iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini panel eşbütünleşme analiziyle incelemiştir. Bu analizde, GSYİH'nin iktisadi büyümeyi ölçen göstergesi

olarak, yolsuzluk algısı endeksinin ise yolsuzluğu değerlendiren göstergesi olarak kullanılmıştır. Ayrıca, mal ve hizmet ihracatı da kontrol değişkeni olarak dikkate alınmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, Kırılğan Beşli ekonomilerinde yolsuzluk algı endeksindeki %1'lik artışın (yolsuzluktaki %1'lik azalışın) ekonomik büyümeyi %0.26 oranında artırdığı belirlenmiştir. Bu bulgu, yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki "ahlakçılar" yaklaşımını desteklemektedir. Bir başka deyişle, yolsuzluk "tekerleğin içinde kum" biçiminde bir olgudur. Ülke düzeyinde yapılan analizler, Hindistan ve Güney Afrika'da yolsuzluğun iktisadi büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar, daha önceki araştırmaların (Mo (2001), Ghalwash (2014), Kaplan ve Akçoraoğlu (2017), Esener ve İpek (2018), da Costa Vieira (2018), Odabaşı ve Yarıkan (2019), Alfada (2019), Afonso ve Rodrigues (2021), Nguyen ve Duong (2021), Alazraq (2021) ve Ağırkaya ve Akyol (2022)) önemli bir kısmıyla uyumlu bulunmuştur. Bu kapsamda, Kırılğan Beşli ülkelerinde ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna varılmıştır.

Elde edilen sonuçlar, Kırılğan Beşli ekonomilerinde ekonomik büyümeyi artırmak için yolsuzluğun azaltılmasının önemine işaret etmektedir. Bu çerçevede, incelenen ülkelerdeki yönetimlerin ekonomik büyümeyi sürdürülebilir ve istikrarlı bir şekilde artırmak için yolsuzluğu azaltmaya yönelik politikalar benimsemeleri önerilmektedir. Bu kapsamda politika yapıcıları ilk olarak, kamu ekonomisinin daha sağlıklı işlenmesini sağlamak için şeffaflık ve hesap verebilirliğe yönelik düzenlemeleri yapmalıdır. İkinci olarak ise, hükümetler yolsuzlukla mücadele etmek için

kamu hizmeti, yargı sistemi, vergi ve gümrük dairelerinin reformlarına odaklanmalıdır. Sonuç olarak, devletlerin, sosyal sermayenin gelişimini teşvik etmek için kurumlar arası ve bireyler arası ilişkileri güçlendirecek ve güveni artıracak uygulamalar geliştirmeleri gerekmektedir.

Araştırma, 2012 yılından sonraki dönemi kapsayan Yolsuzluk Algısı Endeksi verisi ile 2021 yılına kadar olan ekonomik büyüme verilerini içerdiği için belirli bir dönem

KAYNAKÇA

- Afonso, A. and Sá Fortes Leitão Rodrigues, E. (2022). Corruption and Economic Growth: Does The Size of The Government Matter?, *Economic Change and Restructuring*, 55(2), 543-576.
- Ağırkaya, M. B. ve Akyol, H. (2022). Makroekonomik İstikrarlılık Altında Yolsuzlukların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(25), 300-328.
- Aidt, T. S. (2009). Corruption, Institutions, and Economic Development. *Oxford Review of Economic Policy*, 25(2), 271-291.
- Alazraq, M. A. M. (2021). Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: MENA Ülkeleri Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Alfada, A. (2019). The Destructive Effect of Corruption on Economic Growth in Indonesia: A threshold model, *Helikon*, 5(10), 1-14.
- Ali, N., Grant C. and Dominic G. (2010), The Coexistence of Corruption and Economic Growth in East Asia: Miracle or Alarm? Murdoch Business School.
- Altunç, Ö. F. ve Yıldırım, A. (2017). Yolsuzluğun Ekonomik Büyüme Etkileme Kanalları: Ülkeler Arası Bir Çalışma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(63), 15-27.
- Anoruo, E. and Braha, H. (2005), Corruption and Economic Growth: The African Experience, *Journal of Sustainable Economic Development in Africa*, Vol. 7, No. 1, 43-55.
- Ata, A. Y. (2009). Kurumsal İktisat Çerçevesinde Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları: AB Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Baldemir, E., Özkoç, H. ve İşçi, Ö. (2009), MIMIC Model ve Yolsuzluk Üzerine Türkiye Uygulaması, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 2, s.49-63.
- Baltagi B. H. (2008). *Econometric Analysis of Panel Data*. John Wiley & Sons.
- Bayrakdar, S. ve Soygiğit, S. (2020). Yapısal Kırımlar Altında Ticari Açıklığın ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: E7 Ülkeleri Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1), 39-59.
- Beşel, F. ve Savaşan, F. (2014). Türkiye'de Yapısal Kırımlar Altında Yolsuzluk-Ekonomik Büyüme İlişkisi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (27), 73-86.
- Breusch, T. S. and Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Chudik, A. and Pesaran, M. H. (2013). Common Correlated Effects Estimation of Heterogeneous Dynamic Panel Data Models With Weakly Exogenous Regressors (federal reserve bank of dallas globalization and monetary policy institute working paper no. 146.), <https://www.dallasfed.org/~media/documents/institute/wpapers/2013/0146.pdf>. (Erişim: 01.05.2024).
- D'agostino, G., Dunne, J.P. and Pieroni, L. (2012), Government Spending, Corruption and Economic Growth, Southern Africa Labour and Development Research Unit Working Paper Series, Number 74.
- Da costa vieira, P. C. (2018). The Impact of Corruption On Economic Growth, A Bootstrapping Analysis, (FEP working papers no. 612). <https://wps.fep.up.pt/wps/wp612.pdf>, (Erişim: 02.05.2024).
- Demirgil, B. ve Birol, Y. E. (2021). N-11 Ülkelerinde Yolsuzluk ile Ekonomik Büyüme İlişki Üzerine Ampirik Bir Analiz, *Makro Ekonomik Göstergeler Çerçevesinde N-11 Ülkeleri İçinde*, Ed: N. Balıkcıoğlu, Orion Kitabevi, 27-41.
- Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, <https://di-abgm.adalet.gov.tr>, (Erişim: 03.05.2024).
- Dominic, G. M. (2014). <https://blog.iese.edu/ethics/2014/11/06/corruption-10-possible-causes/><https://blog.iese.edu/ethics/2014/11/06/corruption-10-possiblecauses/u.t>. (Erişim: 03.05.2024).
- Drury, A. C., Kriekhaus, J., and Lusztig, M. (2006). Corruption, Democracy, and Economic Growth. *International Political Science Review*, 27(2), 121-136.
- Erdoğan, S. (2020). İktisadi Büyüme ve Yolsuzluk İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir İnceleme, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 6(2), 211-223.
- Eren, M. ve Künü, S. (2018). Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: E7 Ülkeleri İçin Bir Uygulama, *Iğdır International Conference on Multidisciplinary Studies*, 6(7), 1470-1476.
- Esener, S. Ç. ve İpek, E. (2018). The Impacts of Public Expenditure, Government Stability and Corruption on Per Capita Growth: An Empirical Investigation on Developing Countries, *Sosyoekonomi*, 26 (36), 11-32.
- Gedikli, A. (2012), Kamu Hizmetlerinin Yönetimi Sürecinde Yolsuzluğun Derinleştirdiği Ekonomik Büyüme ve Yoksulluk Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme, *Öneri Dergisi*, 169-188.

ORCID

Çetin İzgi <https://orcid.org/0000-0003-3175-3286>

Burak Uğur <https://orcid.org/0000-0001-9056-8035>

26. Gerni, M. vd. (2012), Yolsuzluğun Belirleyicileri ve Büyüme ile İlişkileri, International Conference on Eurasian Economies, Session 1B, s.131-139.
27. Ghalwash, T. (2014). Corruption and Economic Growth: Evidence from Egypt, *Modern Economy*, 5, 1001-1009.
28. Göktan, A. (2009), Yolsuzluğun Büyüme Üzerindeki Etkileri ve Yolsuzluğu Önleme Stratejileri, Çimento İşveren, Temmuz, s.20-27.
29. Gyimah-brempong, K., 2002. Corruption, Economic Growth and Income Inequality in Africa. *Economics of Governance*, 3, 183–209.
30. Hadri, K. and Kurozumi, E. (2012). A Simple Panel Stationarity Test in The Presence of Serial Correlation and a Common Factor. *Economics Letters*, 115(1), 31-34.
31. Hamilton, A. J., and Hammer, C. (2018). Can we measure the power of the grabbing hand?: a comparative analysis of different indicators of corruption. *A Comparative Analysis of Different Indicators of Corruption* (January 9, 2018). World Bank Policy Research Working Paper, (8299).
32. Huang, C. J. (2012). Corruption, Economic Growth, and Income Inequality: Evidence from Ten Countries in Asia, *World Academy of Science, Engineering and TechnolnICRG*, Vol: 66, p.354-358.
33. Huang, C. J. (2016). Is Corruption Bad for Economic Growth? Evidence from Asia-Pacific Countries, *The North American Journal of Economics and Finance*, 35, 247-256.
34. Ighodaro, C. A. and Igbiniedion, S. O. (2020). Corruption and Economic Growth in West Africa, *JEJAK: Journal of Economics and Policy*, 13(2), 265-279.
35. International Transparency Organization, <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl>, (Erişim: 03.05.2024).
36. Islam, A. (2004). Economic Growth and Corruption Evidence From Panel Data. *Bangladesh Journal of Political Economy*, 21(2), 185-198.
37. Jalles, J. T. (2011), The Impact of Democracy and Corruption on The Debt -Growth Relationship in Developing Countries, *Journal of Economic Development*, Vol: 36, No: 4, p.41-72.
38. Kar, M., Ağır, H. ve Türkmen, S. (2019). Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketiminin Ekonomik Büyüme Etkisinin Panel Ekonometrik Analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 38-48.
39. Karagöz, A. (2021). Yolsuzluk ve İktisadi Büyüme Üzerine Bir Ekonometrik Analiz, Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
40. Karagöz, K. ve Karagöz, M. (2010). Yolsuzluk, Ekonomik Büyüme ve Kamu Harcamaları: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz, *Sayıştay Dergisi*, (76), 5-22.
41. Kaplan, E. A. ve Akçoraoğlu, A. (2017). Political Instability, Corruption, and Economic Growth: Evidence From A Panel of OECD Countries, *Business and Economics Research Journal*, 8(3), 363-377.
42. Kırca, M. ve Canbay, Ş. (2020). Kırılgan Beşli Ülkeler İçin Phillips Eğrisi Analizi, İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 5(12), 130-140.
43. Konat, G., ve Arslan, A. (2020). Yolsuzluğun Ekonomik Büyüme Olan Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(28), 1452-1479.
44. Klitgaard, R. (1988). *Controlling corruption*. Univ of California Press.
45. Kutluay Tutar, F., Fırat, E. ve Balkaya, D. (2022). Türkiye’de Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme Üzerine Bir İnceleme: 1995-2020 Zaman Serisi Analizi, *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, (e-ISSN:2587- 2168), Vol:8, Issue:39; pp:263-272
46. Künü, S. (2018). Türkiye’de Yolsuzluk ve Gelir Dağılımı Arasındaki İlişki. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 283-298.
47. Lannes, A. (2017). Does Corruptin Affect Productivity in Terms of Growth in Brazil, https://creativematter.skidmore.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1047&context=econ_studt_schol, (Erişim: 03.05.2024)
48. Leite, C. and Weidman, J. (1999), Does mother nature corrupt? Natural resources, corruption and economic growth, *IMF Working Paper WP/99/85*, International Monetary Fund, Washington, DC.
49. Mauro, P. (1995). Corruption and Growth, *Quarterly Journal of Economic*, Vol. 110, No 3.
50. Mccoskey, S. ve Kao, C. (1998). A Residual-Based Test of the Null Of Cointegration in Panel Data. *Econometric Reviews*, 17(1), 57-84.
51. Mo, P. H. (2001). Corruption and Economic Growth, *Journal Of Comparative Economics*, 29(1), 66-79.
52. Mukherjee, N. ve Sah, R. (2021). Corruption and Economic Growth: A Correlation Study for India, *International Journal of Policy Sciences and Law*, 1 (4), 2250-2265.
53. Nguyen, D. V. and Duong, M. T. H. (2021). Shadow Economy, Corruption and Economic Growth: An Analysis of BRICS Countries, *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(4), 665-672.
54. Odabaşı, Y. ve Yarıkan, K. İ. (2019). Yolsuzluğun Aktarım Kanalları Yoluyla Ekonomik Büyümeye Etkisinin KEİ Ülkeleri Açısından Değerlendirilmesi, *EKEV Akademi Dergisi*, (80), 537-550.
55. Özbaran, M. H. (2003), Yolsuzluk ve Bu Alanda Mücadele Eden Uluslararası Örgütler ve Birimler, *Sayıştay Dergisi*, 17-34.
56. Özcan, B. ve Arı, A. (2014). Araştırma-Geliştirme Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Maliye Dergisi*, 166(1), 39-55.
57. Pesaran, M. H. (2004). *General Diagnostic Tests For Cross Section Dependence İn Panels*. Cambridge: University Of Cambridge, Working Paper.
58. Pesaran, M. H. (2006). Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels With A Multifactor Error Structure. *Econometrica*, 74(4), 967-1012.
59. Pesaran, M. H. and Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, (142), 50-93.
60. Podobnik, B. vd. (2008), Influence of Corruption on Economic Growth Rate and Foreign Investment, *The European Physical Journal B*, Vol: 63, p.547-550.

61. Polat, M. (2018). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Borsa ve Reel Sektörde Firmalara Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 8, Sayı:16, ss. 509-526.
62. Powell, B., Manish, G.P. & Nair, M. (2010), Corruption, Crime and Economic Growth, Handbook on the Economics of Crime.
63. Saygın, İ. (2022). Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 29 Gelişmekte Olan Ülke Üzerine Nedensellik Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
64. Shaw, P. (2007), Educational Corruption and Growth, Job Market Paper.
65. Swaleheen, M. & Stansel, D. (2007), Economic Freedom, Corruption and Growth, Cato Journal, Vol: 27, No.3, p.343-358.
66. Şimşek, B. (2001). İşletmelerde Çıkar Çatışmasından Kaynaklanan Etik Sorunlar. İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 3(1),1, 98
67. Süleymanlı, Ş. ve Sungur, O. (2023). Corruption, Income Inequality and Economic Growth: The Fragile Five countries (1995-2019), Third Sector Social Economic Review, 58(2), 1255-1275.
68. Tanzi, V. (1998). Corruption Around the World Causes, Consequences, Scope, and Cures, IMF Staff Papers, 45(4), 559-594.
69. Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.gov.tr>, (Erişim: 03.05.2024).
70. Türkdönmez, D. (2019). Yolsuzluk-Ekonomik Büyüme İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Iğdır.
71. TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası), (2022). Enflasyon Raporu Bilgilendirme Toplantısı II, Ankara, 8s.
72. TIM (Türkiye İhracatçılar Meclisi), (2019). İhracat 2019 Raporu, İstanbul, 70s.
73. TÜSİAD, (1995), Optimal Devlet-Kamu Ekonomisinin ve Yönetiminin Yeniden Yapılanması ve Küçültülmesine Yönelik Öneriler, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayını, Şubat, 63.
74. Uluslararası Şeffaflık Derneği, <https://www.seffalik.org>, (Erişim: 03.05.2024).
75. Uğur, M. ve Dasgupta N. (2011), Evidence on the Economic Growth Impacts of Corruption in Low-income Countries and Beyond: a Systematic Review, EPPI-Centre Social Science Research Unit, Institute of Education, University of London.
76. Uğur, B. ve Dallı, T. (2021). Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Etkisi: G-20 Ülkeleri Örneği, Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 2 (2) , 1-18.
77. World Bank, <https://www.worldbank.org/tr/country/turkey> (Erişim: 03.05.2024)
78. World Bank (2022). World development indicators, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators> (Erişim: 03.05.2024).
79. Westerlund, J. and Edgerton, D. L. (2007). A Panel Bootstrap Cointegration Test. Economics Letters, 97, 185-190.
80. Yüksel, H. (2010), Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme, Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 43, s.41-47.